

עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר

נתיבי חיים

הלכות אבילות

סכום הלכות אבילות בפשטות ובהירות.
סדר ברור מרגע הפטירה ועד סוף ימי האבל.
הסבר הלכתי בהיר לצד מנהגים מקבילים.
מתאים לקהל הרחב רבנים ובני משפחה.
הספר נכתב בלשון נעימה ובגובה העינים.
נועד ללוות ברגעים שבהם זקוקים לדרך.
נכתב ונערך לזכוי הרבים.

ערכתי בחסד ה' עלי
ציון כהן
עיר הקודש אשדוד ת"ו
שנת תשפ"ו

לפי פסקי מרן הרב עובדיה יוסף זצוק"ל

לתרומות והקדשות
טלפון : 052-3996853

ספר זה נועד לשמש ללימוד יסודות ההלכה המעשיות באופן תמציתי ומסודר. הוא אינו בא להחליף את לימוד המקורות ההלכה, ואין להסתמך עליו לפסיקת הלכה למעשה.

לצורך פסיקת הלכה, חובה לפנות למורה הוראה מוסמך ובקי, שיבחן כל מקרה לגופו ויורה כיצד לנהוג. בספר זה הושקעו מאמצים רבים להסיר כל מכשול אולם שגיאות מי יבין, אבקש מכל הוגה ומעיין בספר

כל הזכויות שמורות

כל הזכויות בספר זה שמורות למחבר אין להעתיק או לשכפל בכל צורה שהיא כל חלק מספר זה ללא נטילת רשות בכתב

עץ חיים היא למחזיקים בה

לעילוי נשמת

אבינו מורנו עטרת ראשנו

קלוד דניאל בן גרסיה ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה

~ ~ ~ ~ ~

קָדָם יִדְעָתִי מֵעַדְתֶּיךָ כִּי לְעוֹלָם יִסְדָּתָם

לְעוֹלָם לֹא אֶשְׁכַּח פְּקוּדֶיךָ כִּי בָם חַיִּיתָנִי

וְאַתָּה לָכֵן בְּרַחֲבָה כִּי פָקַדְתָּ דַרְשָׁתִי

דָּרָךְ אֱמוּנָה בְּחַרְתָּ מִשְׁפָּטֶיךָ שְׁוִיתִי

~ ~ ~ ~ ~

תרומת המשפחה

הקדמה

ישתבח הבורא ויתעלה היוצר ברוך הוא אשר בחר בעמו ישראל ונתן לנו את תורתו, תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו.

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, על שזפני להוציא לאור עולמים את החוברת **אבלות**, בסדרת החברות **נתיבי חיים**.

הספר הלכות אבלות, נכתב מתוך הכרה עמקה בחשיבותם של הרגעים הקשים והמרוממים כאחד, בחיים. כאן נבאר את ההלכות והמנהגים המחייבים את עם ישראל בכל שלב של האבלות, החל מיום הפטירה, דרך ימי השבעה, ועד לסיום תקופת האבלות.

המטרה המרכזית של ספר זה היא לבאר את ההלכות והמנהגים הקשורים לאבלות בצורה בהירה, תמציתית ומובנת, כדי שכל יהודי יוכל לקבל את הכללים הנדרשים.

האבלות אינה רק תקופה של צער, אלא גם זמן של תקווה, התבוננות פנימית, והתחזקות רוחנית. דיני אבלות הם חלק בלתי נפרד מהקשר הנצחי שבין עם ישראל לקדוש ברוך הוא, והם מחברים אותנו למסורת ישראל גם בזמנים של כאב ואבדן. ההלכה היא חומה ומגן, ומסייעת לנו למצא את האור גם בזמנים החשוכים ביותר.

תודתי נתונה בראש להורי היקרים שטרחו רבות בגדולי וחנוכי והיו לצדי כל הדרך. אבי מורי **פנחס כהן** ז"ל ואמי מרתי **אינס כהן** ע"ה, יהי רצון שחבור זה יעלה כקרבן לעלוי נשמתם, ויהיו דברינו לרצון לפני ה' יתברך, ותהיה נשמתם צרורה בצרור החיים והשלום, ויעמדו בתפלה על כל המשפחה.

ומנשים באהל תברך זוגתי היקרה, אשת חיל מי ימצא, רודפת צדקה וחסד ומזכה את הרבים. מרת **רחל בת משה ועליזה** הי"ו. אשר בזכות מסירותה בנהול הבית ובגדול הילדים אשר חנו ה' אותנו, יכלתי להתמסר לעבודת הקדש. יהי רצון שנוזקה לראות יחד את כל בנינו ובנותינו עוסקים בתורה ובעבודת ה' מתוך נחת ושלווה, כדי לעשות רצונו יתברך, ולא תמוש התורה מפנינו, ומפי זרענו, ומפי זרע זרענו עד עולם. וימלא ה' כל משאלות לבנו לטובה ולברכה אמן כן יהי רצון.

ציון כהן

אשדוד ת"ו

תוכן עניינים

1	לפני פטירה
2	לאחר פטירה
3	לפני הקבורה
6	בעת הקבורה
7	לאחר הקבורה
9	ימי השבעה
21	ימי השלושים
23	מנהגי השנה
28	אבלות ברגל
32	קדיש ואזכרה
35	דיני שמועה
37	דיני כהנים

הדרכה כללית

ודוי לפני הפטירה

אלהינו ואלהי אבותינו. תבוא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנונו. שאין אנו עזי פנים וקשי ערף לומר לפניך אדני אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנו ואלא חטאנו.

אבל חטאנו אנו ואלא אבותינו.

אשמנו. בגדנו. גזלנו. דברנו דפי. העונו. והרשענו. וזדנו. חמסנו. טפלנו שקר. יעצנו רע. כזבנו. לצנו. מרדנו. נאצנו. סרנו. עונו. פשענו. צרנו. קשינו ערף. רשענו. שחתנו. תעבנו. תעינו. תעתענו.

סרנו ממצותיך וממשפטך הטובים ולא שנה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנו חטאנו הרשענו.

שמע ישראל

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

הדרכה לאחר הפטירה

בבית להזמין רופא לקביעת המות והכנת תעודת פטירה.
בבית להזמין משטרה לצרף קביעת סבת המות ואשורו.
בבית החולים לאחר הפטירה יש להוציא תעודת פטירה.
חשוב לשמר את תעודת הפטירה לצרף רשיון הקבורה.
נדרש להוציא רשיון קבורה מלשפת הבריאות המחוזית.
נדרש להכין את כל המסמכים הנדרשים למועצה הדתית.
נדרש ליצר קשר עם חברת קדישא לתאום קבורת הנפטר.
נדרש לתאם עם חברת קדישא את מועד הלונה של הנפטר.
נדרש להודיע לקרובים על פטירת המנוח ומועד ההלונה.
נדרש להכין מודעת אבל להלונה ולמקום שבו יישבו שבועה.
נדרש לתאם עם רב או דרשן שיאמר דברי הספד על המנוח.
נדרש לדאג לסעודת הבראה עבור האבלים לאחר הלונה.

לפני הפטירה

ודוי הגוֹמֵם

א. החולה שעומד למות אומרים לו התנדה, ואומרים לו, הרבה התנדו ולא מתו והרבה שלא התנדו ומתו, ובשכר שאתה מתנדה אתה חי, וכל המתנדה יש לו חלק לעולם הבא.

ב. אם אינו יכול להתנדות בפיו יתנדה בלב. ואם אינו יודע להתנדות, אומרים לו, אמר, מיתתי והא כפרה על כל עונתי. וכל זה דוקא בנוטה למות, שיש לחוש שמא מות פתאום בלא ודוי, אך בלא זה אין לומר לו כן, שסכנה היא לו, שיחשב שנוטה למות וישבר לבו ויזיק לו.

ג. את כל הדברים האלו אין אומרים בפני עם הארץ, ולא בפני נשים, ולא בפני קטנים, שמא יבכו וישברו את לבו, ולכן יש להוציא את הנשים והקטנים מן החדר בעוד החולה חי.

ד. סדר הנדוי, מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שרפואתי ומיתתי בך, יהי רצון מלפניך שתתפאני רפואה שלמה, ואם אמות והא מיתתי כפרה על כל החטאים והעוונות והפשעים, שחטאתי ופשעתי לפניך, והן חלקי בגן עדן, וזפני לעולם הבא הצפון לצדיקים.

דיני הגוֹמֵם

א. הגוסס הוא כמו אדם חי, ואסור לעשות שום דבר כדי לקרב מיתתו.

ב. אין עוזמים את עיניו של גוסס עד שתצא נפשו, וכל הנוגע בו הרי זה שופך דמים, ונהגו שאחר הפטירה אין נוגעים במת עד אחר כחצי שעה.

ג. נוהגים שבשעת יציאת הנשמה או סמוך לה פותחים את חלונות החדר, ובשעת המיתה זקרו שלא יצא שום אבר מהמטה, אך בשעת הגסיסה זקרו שלא לגעת בו כלל, רק יעמידו כסאות מסביב כדי שלא יוכל להוציא ידיו או רגליו מחוץ למטה.

לאחר הפטירה

הנהגות לאחר הפטירה

א. נוהגים אחר הפטירה, להשאיר את הנפטר במטתו כחצי שעה, ואחר כך פושטים את כל בגדיו מעליו, בעוד שיש עליו כסוי סדיו, ומכסים אותו בסדיו לבן, ומורידים אותו לארץ, ומשכיבים אותו על הארץ, פניו למעלה ורגליו מול הפתח, ומתחת לראשו מניחים אבן להגביה מעט את ראשו. ואחר כך מדליקים נר סמוך לראשו, או סביבו.

ב. בשבת ויום טוב אין נוגעים בנפטר, ומניחים אותו משכב במטתו בבגדיו. ואם חוששים שישקריח, יורידו אותו לארץ עם הבגדים, ואחר כך יפשיטו אותו.

ג. שומרי המת פטורים מכל מצות האמורות בתורה.

ד. השומרים יקראו תהלים ודברים שבקדשה, לעלוי נשמת הנפטר.

ה. אם השומר הוא מקורבי הנפטר שהוא אונן, לא יקרא תהלים.

ו. אין להלין את המת ולהשאירו לילה אחד ללא קבורה, אלא אם כן הדבר נעשה לכבוד המת כדי שיבואו יותר אנשים להלויה.

ז. יש לשפך את כל המים בבית המת, ובשכונת המת, שני בתים מכל צד שבו המת, בדירות הנמצאות בשורה שנה עם הדירה שבה המת.

ח. אם הביאו את המת מבית החולים לבית, אין צריך לשפך את המים.

ט. בשבת ויום טוב אין צריך לשפך את המים.

י. מים בברז, בתבשיל, בבקבוק סגור וכן שאר משקאות, אינם בכלל זה.

יא. אחר הפטירה יש לפנות לחברת קדישא, שיטפלו בענין הקבורה.

יב. החיבים באבלות הם, אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו, ואשתו.

יג. מתר לאבל לנסע ברכב וללכת בנעלי עור, כדי להכין את עניני הלויה.

יד. אסור לאכל בפני המת אפילו אכילת עראי, וכן אסור לעשן סיגרטה. ואם צריך לאכל, יאכל בחדר אחר, או יפרס מחצה, או יסב פניו מהמת.

לפני הקבורה

דיני אוֹנָן

- א. מי שָׁמַת לוֹ מֵת שֶׁהוּא חַיֵּב לְהִתְאַבֵּל עָלָיו, נִקְרָא אוֹנָן וּפְטוּר מִכָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה, אוֹלָם חַיֵּב בְּכָל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.
- ב. מִיָּד לְאַחַר שֶׁשָּׁתַּמּוּ אֶת הַגּוֹלֵל דְּהֵינּוּ שֶׁהִשְׁלִיכוּ עָפָר עַל הַמֵּת, הָאֲבָלִים יוֹצֵאִים מִגֶּדֶר אוֹנָן, וְחָלִים עֲלֵיהֶם דִּינֵי אֲבָל.
- ג. אוֹנָן נוֹטֵל יָדָיו בִּבְקָר, אֲבָל אֵינוֹ מְבָרֵךְ עַל הַנִּטְיֵלָה, וְכֵן נוֹטֵל יָדָיו בְּצֵאתוֹ מִבֵּית הַכֶּסֶּא, וְלֹא יְבָרֵךְ אֲשֶׁר יָצָר.
- ד. כָּל מָה שֶׁהָאוֹנָן אוֹכֵל אֵינוֹ מְבָרֵךְ לֹא בִּתְחִלָּה וְלֹא בִּסוּף, וְאִם אוֹכֵל בְּזֵית פֶּת אוֹ יוֹתֵר יֵטֵל יָדָיו וְלֹא יְבָרֵךְ.
- ה. מִתֵּר לוֹ לֶאֱכֹל לְכַתְחֵלָה, אִף שֶׁאֵינוֹ מְבָרֵךְ.
- ו. הָאוֹנָן אֵינוֹ מְבָרֵךְ בְּרִכּוֹת הַשַּׁחַר, בְּרִכּוֹת הַתּוֹרָה, פְּסוּקֵי דִזְמָרָה, בְּרִכּוֹת קְרִיאַת שְׁמַע, קְרִיאַת שְׁמַע וּתְפִלַּת שְׁמוֹנָה עָשָׂרָה.
- ז. הָאוֹנָן אֵינוֹ מִתְעַטֵּף בְּצִיצִית וְאֵינוֹ מְנִיחַ תְּפִלִּין.
- ח. אֲסוּר לְאוֹנָן לֶאֱכֹל בָּשָׂר וְלִשְׁתּוֹת יַיִן.
- ט. אֲסוּר לְאוֹנָן לְהִסְתַּפֵּר, לְהִתְרַחֵץ אוֹ לְהַחֲלִיף בְּגָדִים לְבָגָדִים מְכַבְּסִים.
- י. אִם בְּגָדָיו סְפוּגִים זָעָה וְיֵשׁ בָּאֵן כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת, יִתֵּן בְּגָד מְכַבֵּס לְאָדָם אַחֵר שֶׁיִּלְבָּשׁ אוֹתוֹ כְּשַׁעָה, וְאַחֵר כֹּף יִלְבָּשׁ אוֹתוֹ הָאוֹנָן.
- יא. אוֹנָן הַשּׁוֹמֵעַ בְּרִכָּה מִחֻבְרוֹ, אֵין לוֹ לַעֲנוֹת אָמֵן.
- יב. בְּחוּץ לְאֶרֶץ, בְּמִקוֹמוֹת שֶׁאֵין מְאֻשָּׁרִים אֶת קְבוּרַת הַנֶּפֶט אֲלֵא לְאַחַר שְׁלוֹשָׁה יָמִים מִהִפְטִירָה, אֵין לְנַהֵג כָּל דִּינֵי אֲנִינוּת בְּכָל שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים, אֲלֵא עַד שֶׁיִּגִּיעַ הַזָּמָן שֶׁיִּכּוֹל לְטַפֵּל בַּהֲלוֹנָה וּקְבוּרַת הַמֵּת, וְחִיָּבִים בְּכָל הַמִּצְוֹת כְּלָן, וְרַק לַעֲנוֹן תְּפִלִּין לֹא יִנִּיחַ אוֹתָם בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן.
- יג. הָאוֹנָן אֵינוֹ רֹשָׁאִי לְהַחֲמִיר עַל עַצְמוֹ לְבָרֵךְ אוֹ לִקְרֹא קְרִיאַת שְׁמַע, מִכָּל מְקוֹם הַמִּנְהָג הוּא שֶׁהָאוֹנָן אוֹמֵר קָדִישׁ בְּלוֹנָה לְעֵלוּי נְשָׁמַת הַנֶּפֶט.

יד. אָסור לאַונן לעבד או לעשות מלאכה.

טו. נהגו שֶהאונן אומר קדיש עם אֶחָד מֵהקהל. אַךְ אִם אֵין אַחֵר שִׂיאמר עם האונן אֶת הקדיש, יאמר הקדיש לבדו.

טז. מִי שֶׁמָּת לוֹ אֶחָד מִקְרוֹבָיו, וְהוּא לְבוּשׁ בְּגָד זָקָר, וְחָס עָלָיו שֶׁלֹא לְקוֹרְעוֹ, מִתֵּר לוֹ לְהַחֲלִיף אֶת הַבְּגָד וְלִלְבֹּשׁ בְּגָד אַחֵר מִכַּבֵּס כְּדִי לְקוֹרְעוֹ, וְאֵין בָּזָה אָסור מִשּׁוּם לְבִישׁוֹת בְּגָד מִכַּבֵּס, אַחֵר שֶׁכִּנְתָּו לְקוֹרְעוֹ, וְאֵין בּוֹ כְּדִי לְהַנּוֹת מִהַכָּבוֹס, אֲלֵא שִׁיְהִיָּה לוֹ בְּגָד לְקָרִיעָה.

יז. אָסור לאַונן לְשֻׁבֵּת עַל גַּבֵּי כֶּסֶף וְסִפְסָל, אֲלֵא יוֹשֵׁב עַל הָאָרֶץ כְּדָרְךְ שִׁיּוֹשֵׁב בִּימֵי הַשְּׂבָעָה. אוֹלָם כַּאֲשֶׁר הוּא מְטַפֵּל בְּעִנְיָי הַקְּבוּרָה, מִתֵּר לוֹ לְשֻׁבֵּת עַל כֶּסֶף, כְּדִי שֶׁלֹא יָבוֹא לְהִמָּנַע מִטַּפּוּל בַּקְּבוּרָה הַמֵּת וּבַחֲלוּיָהּ.

יח. אוֹנָן, אֵף שֶׁהוּא פֶטוּר מִן הַמַּצּוֹת, אֵינוֹ צָרִיךְ לִפְשֹׁט אֶת הַטְּלִית הַקָּטָן מֵעָלָיו, וְאֵף מִתֵּר לוֹ לִלְבֹּשׁ בְּבִקָּר אֶת הַטְּלִית קָטָן כְּהֶרְגֵלוֹ.

יט. אוֹנָן הַנִּמְצָא בְּבֵית הַכִּנְסָת, אֵינוֹ פּוֹטֵר אֶת הַצָּבוּר מִלּוֹמֵר וְדוּי, אֲבָל אִם מִתְּפִלָּים בְּבֵית הָאוֹנָן, אֵין לּוֹמֵר וְדוּי כָּלֵל.

כ. אוֹנָן הַחֹפֵץ לָתֵת צְדָקָה בְּעֵת הַחֲלוּיָהּ, אוֹ קֹדֶם לָכֵן, רָשָׁאי לַעֲשׂוֹת כֵּן, אַךְ יִתֵּן בְּדַעְתּוֹ שֶׁהַצְדָּקָה הִיא לְעֵלּוּי נִשְׁמַת הַנִּפְטָר.

כא. אוֹנָן פֶּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע שְׁעַל הַמִּטָּה, וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ בְּרַכַּת הַמִּפִּיל.

אונן בשבת

אונן בשבת

א. מי שמת לו מת בשבת, או ביום טוב או שמת ביום ששי וטרם נקבר, אינו נוהג דיני אגונות בשבת, וחיב בכל המצוות, ויתפלל כרגיל. ויכול לומר קדיש.

ב. האונן מתיר באכילת בשר ושתית יין, ומברך על המאכל תחלה וסוף.

ג. האונן אסור בתשמיש המטה בשבת.

ד. מתיר לאונן ללכת לבית הכנסת להתפלל, רק לא יעלה שלים צבור, ולא יקרא בתורה, אלא אם כן אין שם שלים צבור אחר.

ה. במוצאי שבת יקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, מפלג המנחה, ויבדיל על הכוס אחר התפלה, ולא יברך על בשמים ולא על הנר, שהרי טרם יצאה שבת.

ו. אם לא הבדיל ויצאה השבת, רשאי לאכל ולשתות בלי הבדלה.

ז. אם שמע הבדלה מאיש אחר במוצאי שבת, ונתכונן לצאת ידי חובה, יצא ידי חובתו, ואחר הקבורה אינו צריך לחזור ולהבדיל.

בעת הקבורה

דיני הקריעה

א. מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, קורע ומברך בעת הקריעה, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם דין האמת.

ב. נהגו פיוס שמי שעומד אצל המת בשעת יציאת הנשמה, אינו קורע. ואמנם אם אחד מהקרובים שחייב באבלות עומד ליד המת בעת יציאת הנשמה, הנכון הוא שיקרע אז באותה שעה, ויברך קדם הקריעה ברפת דין האמת. ואחר כך שוב אינו צריך לקרע.

ג. נוהגים לקרע בבית ההלויות קדם צאת ההלויה, ואם לא קרעו אז, יקרעו להם מיד לאחר ההלויה, קדם סעודת הבראה.

ד. אם ברך כבר בעת ששמע על הפטירה, קורע בלי ברכה.

ה. צריך שיקרע בעמידה, ואם קרע שהוא יושב לא נצא, וצריך לחזור ולקרע בעמידה, אבל לא יברך שוב דין האמת.

ו. בעת הקריעה לא ישען על קיר או שלחן. אבל חולה או זקן מתר לסמוך עצמם בעת הקריעה.

ז. המנהג שאחר מתחיל לקרע בשפת הבגד, והאבל קורע בידי טפח שהוא שמונה ס"מ. ועל כל המתים קורע מבפנים, שלא בפני אדם. ולכן יש לו להכניס ידיו לפנים וקורע בצנעה, אבל אינו צריך לקרע את הגופייה. וחיותו בשפת הבגד בכלי, ואחר כך מושך בידי וקורע שעור טפח. על כל המתים חוץ מאביו ואמו וכול לקרע בכלי.

ח. אבל על אביו ואמו קורע בחוץ, בפני כל אדם. וקורע פגד הלב בצד שמאל עד שנגלה מקום הלב. וקורע בידי ולא בכלי, ואם קשה לו יקרע מעט בסכין, ויגמר הקריעה בידי.

ט. הנשים חייבות בקריעה כמו האנשים, אך יקרעו בחדר בצנעה, ויסגרו את מקום הקריעה בסכה.

י. חובה לקרע על אביו ועל אמו את החלצה, ואם לובש פמה חלצות, צריך לקרע את כלן. אבל אין צריך לקרע את הגופייה, שהיא בגד הנעלה.

לזוי הנפטר

א. מנהג ירושלים שאין הבנים והבנות, הנכדים והנכדות, הולכים אחר מטת אביהם, אלא מגיעים להלוויה, ואחר אמירת הקדיש נשארים עומדים שם, עד שהמטה נעלמת מן העין. אולם ביתר הערים אין מקפידים בזה כל כך. ועם כל זה טוב לנהוג כן גם ביתר הערים. אולם על שאר קרובים נוהגים האבלים ללוות את הנפטר עד הקבורה.

ב. לפי היתר הקדוש אין לנשים ללוות את המת בבית הקברות.

ג. אין להכניס לבית הכנסת או לבית המדרש שום מטה של מת. אך אם הוא מגדולי הדור, יש להתיר.

ד. לכתחלה ראוי שהאבלים יאמרו קדיש והא שלמא בהלוויה יחד עם אחד מהקהל. אך אם אין אחד שיאמר עמהם קדיש, יאמרו קדיש לבד.

ה. קטן עד בר מצוה אינו נוהג אבלות כלל. וכל שכן שאין לבטלו מתלמוד תורה. ומכל מקום קורעים לו את בגדו מפני עגמת נפש.

לאחר הקבורה

סתימת הגולל

א. לאחר שנסתם הגולל כלומר שהשליכו עפר על המת, אם עדין לא עבר זמן קריאת שמע ותפלה, יקראו קריאת שמע ותפלה, ולא יניחו תפילין ביום הזה.

ב. יברכו ברכות השחר וברכות התורה, עד סוף היום.

ג. אחר ההלנה כל המשתתפים בהלנה נוטלים ידיהם, ואין צריך לטל מפלי. ויש שנהגו שלא לנגב הידים.

סעודת הבראה

א. אין לאבלים לאכל דבר משל עצמם בסעודה הראשונה, אלא עד שיאכלו סעודת הבראה משל אחרים. ונהגו שהשכנים מביאים לאבלים ביצה עם פת.

ב. מיד אחר שנקבר המת מתר לאכל בשר ולשתות יין.

ג. אחר הסעודה בשלושה מזמנים, המזמן אומר, נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו. והאזכלים עונים, ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

ד. בעשרה מזמנים, המזמן אומר, נברך אלהינו מנחם אבלים שאכלנו משלו. והאזכלים עונים, ברוך אלהינו מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

ה. מברכים ברפת המזון, ובברכה שלישית אומרים נחם. וחותמים, ברוך אתה ה' מנחם ציון בבנינו וירושלים. ואין אומרים הרחמן.

ימי השבעה

תחילת ימי השבעה

א. מיד אחר סתימת הגולל מתחילים שבעת ימי האבל, וחלים דיני אבלות, וכיום שנותנים לבנים בקבר לפני נתינת העפר, נחשב זה לסתימת הגולל, ומאותו רגע מתחילה האבלות ואין צריך להמתין עד נתינת העפר.

ב. מעקר הדיון אין צריך לחלץ את המנעל עד שיגיע לביתו. אך אם יש לו נעלי בד נוחים, עדיף יותר שיבא עמם להלוכה.

ג. מת שנקבר בבין השמשות, שסתימת הגולל היתה פער עשר דקות אחר שקיעת החמה, ולא הספיקו האבלים לנהג אבלות בחליצת הנעלים אשר ברגליהם עד אחר צאת הכוכבים, שאז הגיעו לביתם, יש למנות שבעה ימי אבלות מיום שלפני השקיעה.

ד. אם התאחר הקבורה עד שמונה עשרה דקות לאחר השקיעה, ואז נסתם הגולל, מונים את השבעה ליום שלפני השקיעה, כיון שיש אומרים שזמן בין השמשות הוא שמונה עשרה דקות. והלכה כדברי המקל באבל.

חשוב ימי שבעה		
סיום שבעה בהנצח החמה	סעודת סיום שבעה בצאת הכוכבים	יום הקבורה עד צאת הכוכבים
יום שבת	יום חמישי	יום ראשון
יום ראשון	יום חמישי	יום שני
יום שני	יום ראשון	יום שלישי
יום שלישי	יום שני	יום רביעי
יום רביעי	יום שלישי	יום חמישי
יום חמישי	יום רביעי	יום ששי
יום שבת	יום חמישי	מוצאי שבת

הנהגות האבל בשבעה

- א. האבל אסור שבעה ימים במלאכה, רחיצה, סכה, נעילת נעלי עור, תשמיש המטה, תלמוד תורה, שאלת שלום וכבוס.
- ב. אסור לאבל לכתב מכתב בימי השבעה.
- ג. מתר לאבל לכתב חדושי תורה שהתחדשו לו בימי אבלו.
- ד. אשה אבלה מתר לה לבשל וללבוש לצורך בעלה וילדיה.
- ה. מתר לשטוף את הרצפה, אפלו בתוך שבעת ימי האבל, לכבוד הנכנסים והיוצאים לנחם את האבלים, ומתר להדיח כוסות וקערות.
- ו. מתר לאבל לנקות הבית, לסדר המטות, לשטוף את הרצפה וכדומה.
- ז. מתר לאבל להשקות העציצים שבביתו, כדי שהצמחים לא יתיבשו.
- ח. אין לסיד ולצבץ את הבית בימי האבל.
- ט. אין בוכים על המת יותר מדי, אלא שלשה ימים לבכי, שבעה להספד.

כבוס בגדים

- א. אבל אסור לכבס את בגדיו כל שבעה, אפלו במים לבד. ואין חלוק בזה בין אם מכבס ביד לבין אם מכבס במכונת כביסה, או בנקוי יבש. ואפלו אם מכבס לצורך אחר שבעה, אסור לכבס בימי השבעה.
- ב. אפלו לאחרים אסור לכבס את בגדיו. ובכלל האסור הוא גם הבגדים העשויים לספג את הזעה, כמו גרבים או לבנים.
- ג. אם הבגד שהאבל לבוש בו נחלקלך מעט בכתם, מתר לשפשף במגבת לחה את מקום הכתם בלבד.
- ד. אסור לאבלים ללבש בגדים המכבסים מקדם לאבלות, ואין צריך לומר שאסור להם ללבש בגד חדש.
- ה. בגד של מצוה כגון טלית מכבסת, מתר לאבל ללבש אפלו תוך שבעה.
- ו. בגד של שנה שהתלכלך, מתר לאבל להחליפו וללבש בגד שנה מכבס.
- ז. אסור לאבל לכבס מטפחות ידים, מטפחות אף או מפות השלחן.
- ח. אסור להחליף את הסדיו והמצעים כל שבעה. וכן אסור לכבס אותם.

ט. אם החליפו את המצעים שעל מטתו, צריך שאדם אחר ישכב על אותם מצעים קדם שהאבל ישתמש בהם.

י. אין שם אדם אחר שישכב על המצעים, מתר לו להשתמש בהם על ידי שניחם על גבי קרקע כדי שיתלככו מעט.

יא. לכבוד שבת מתר לפרס מפה מכבסת.

יב. אין לאבל תוך שבועה להחליף את בגדיו מפני הזעה, גם בימי הקיץ החמים, ורק אם יש בדבר משום כבוד הבריות, כגון שיש ריח רע, יתן את הלבנים או הגרבים לאדם אחר שאינו אבל שילבש אותם כשעה אחת, ואחר כך יהיה מתר לאבל עצמו ללבש אותם.

יג. אם אין שם אחר שילבש את הלבנים או הגרבים כשעה, והחם כבד מאד, והלבנים של האבל מלאים זעה, ויש שם כבוד הבריות, מתר לאבל להעביר מגבון לח על גופו, כדי לנקות את הזעה מעל גופו. אך בכל אופן אין להקל לאבל להתרחץ בימי השבעה, גם לא במים צוננים.

יד. מתר לאבל תוך שבועה לצחצח את נעליו שאינם עשויות מעור, במשחת נעלים, ומתר לו בתוך שבועת ימי אבלו לצחצח את נעלי העור שלו ולהניחם לאחר ימי אבלו.

רחיצת הגוף

א. אבל תוך שבועה אסור לרחוץ כל גופו אפלו בצונן, כל שבועה ימי אבלות. אך פניו ידיו ורגליו בצונן מתר, ובמים חמים או פושרים אסור.

ב. אם הוא מלכלך בטיט וכדומה, רוחץ פדרכו ואפלו במים חמים. ואם המקום המלכלך הוא רק בגדיו או בפניו, לא רחץ כל גופו. וכן מי שיש לו לכלוכים בשערו וכדומה, מתר לחפף את הראש אפלו במים חמים.

ג. גם בערב שבת אסור לאבלים לרחץ כל גופם לכבוד שבת, ואפלו במים צוננים. אלא ירחצו פניהם ידיהם ורגליהם במים צוננים.

ד. יולדת אבלה שצריכה לרחץ מתר לה לרחץ.

ה. אשה שהיא בתוך שבועת ימי אבלותה וצריכה להפסיק בטהרה, מתרת לרחץ רק באותו מקום גם במים חמים קדם הבדיקה, ולאחר הבדיקה מתרת ללבש בגד נקי ומכבס. אבל אסור לה לטבול אפלו אם חל יום טבילתה בשבועת ימי האבל, ואף שאינה מתקרבת לבעלה כלל.

ו. אשה אַבלָה שְׁאִינָה נְשׂוּאָה, אָסוּר לָהּ לְהִתְאַפֵּר וּלְמַרֵּחַ אָדָם עַל שְׂפָתֶיהָ וְכִיּוֹצֵא בָּזָה, כָּל שְׁלוּשִׁים יוֹם. וְאִשָּׁה נְשׂוּאָה אָסוּרָה בָּזָה רַק בְּתוֹךְ שִׁבְעָה בְּלֶבֶד, אֲבָל אַחֵר שִׁבְעָה מִתְּרַת בְּכָל זֶה.

ז. כָּלָה הָעוֹמֶדֶת לְהִנָּשֵׂא בְּתוֹךְ שְׁלוּשִׁים יוֹם, מִתְּרַת לְהִתְאַפֵּר וּלְמַרֵּחַ אָדָם עַל שְׂפָתֶיהָ וְכִיּוֹצֵא בָּזָה גַם בְּתוֹךְ שִׁבְעָה. וְגַם הַבּוֹגֶרֶת הָעוֹמֶדֶת לְהִנָּשֵׂא דִּינָה כְּכָלָה שֶׁמִּתְּרַת בְּכָל זֶה גַם בְּתוֹךְ שִׁבְעָה.

ח. נָהֲגוּ הַנָּשִׁים שְׁבִימֵי הַשִּׁבְעָה אֵינָן שָׂמוֹת אֶת תְּכַשִּׁיטֶיהָן.

נְעִילַת נְעָלִים

א. אָסוּר לְאַבֵּל לְנַעַל נְעָלִים הָעֲשׂוּיֹת מְעוֹר, בִּימֵי הַשִּׁבְעָה, בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה, וְאַפְלוּ אִם תַּחֲתִית הַנַּעַל עֲשׂוּיָה מַעֲץ, אִם הַנַּעַל מִחֶפֶה עוֹר, אָסוּר. וְאַפְלוּ אִם לֹבֵשׁ גְּרָבִים וְנוֹעֵל עֲלֵיהֶם נְעָלֵי עוֹר, אָסוּר. אֲבָל נְעָלִים מִבָּגָד אוֹ מִגּוּמִי אוֹ בַד מִתֵּר, שֶׁהָרִי קָשִׁי הָאֶרֶץ מַגִּיעַ לְרַגְלָיו.

ב. אִם אֵין לְאַבֵּל נְעָלִים מִבַּד, מִתֵּר לוֹ לְקַנּוֹת נְעָלִים חֲדָשׁוֹת מִבַּד, וְנִכְוֹן שְׂקָדָם לָכֵן יִתֵּן אוֹתָם לְאַחֵר לְנַעַל אוֹתָם אֵיזָה שְׁעָה אַחַת, וְאַחֵר כֹּךְ יִנַּעַל אוֹתָם הָאֲבֵל.

ג. מִתֵּר לְאַבֵּל לְלָקֵת עִם גְּרָבִים בְּלֶבֶד.

ד. הָאֲבֵל מִבָּרָךְ בְּבִרְכּוֹת הַשַּׁחַר אֶת בִּרְכַּת שְׁעָשָׂה לִי כָּל צָרָכִי.

יְשִׁיבַת הָאֲבֵל

א. הָאֲבֵל כָּל שִׁבְעָה יוֹשֵׁב עַל גְּבִי קֶרֶקַע מְרֻצֶּפֶת. וְעַדִּיף שִׁיֵּשֵׁב עַל גְּבִי מִזְרוֹן נִמּוּךְ אוֹ סִפְסָל נִמּוּךְ, שֶׁאֵינָם גְּבוּהִים שְׂמוֹנָה סָטִימָטֵר.

ב. זָקֵן וְחָלֵשׁ, יְכוּלִים לְשִׁבֵּת בְּסִפְסָל נִמּוּךְ עַד לְגִבָּה עֶשְׂרִים וָאַרְבַּע ס"מ.

ג. נָהֲגוּ שֶׁהַמִּנְחָמִים יוֹשְׁבִים עַל כִּסֵּא.

ד. אִשָּׁה מַעֲבֶרֶת מִתֵּר לָהּ לְשִׁבֵּת עַל מַצֵּעַ עַד לְגִבָּה עֶשְׂרִים וָאַרְבַּע ס"מ.

ה. כְּאִשֶּׁר בָּאִים הָאֲבָלִים לְבֵית הַכִּנְסָת, בְּלִיל הַשִּׁבְעָה, לְאַזְכָּרָה שֶׁל הַשִּׁבְעָה, יוֹשְׁבִים בְּבֵית הַכִּנְסָת עַל כִּסְאוֹת, וְאֵינָם צָרִיכִים לְשִׁבֵּת בְּבֵית הַכִּנְסָת עַל הָאֶרֶץ.

ו. נָהֲגוּ לְהַקְלֵל לְאַבְלִים לִישׁוֹן עַל גְּבִי מִטָּה.

ז. בן היושב שבעה על אמו יחד עם אביו, ואביו נכנס לחדר, אינו חייב לעמוד לכבוד אביו בימי השבעה. ומכל מקום טוב שיעשה הדור.

ח. מתר לבן לשבת במקום אביו לאחר פטירתו בביתו או בבית הנקסט, שודאי האב מוחל, וזהו כבוד האב שהבן יושב במקומו אחר פטירתו.

ט. מתר לבן ללבש את בגדי אביו שנפטר, או לנעל את נעליו, ואפלו בבגדי שבת. אולם יש להחמיר בנעלים שהמת היה לבוש בשעת מותו.

למוד תורה

א. אבל אסור בלמוד תורה, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, והאבל אסור בשמחה.

ב. מתר לאבל לענן היטב בהבנה בדברים המתירים לו בהלכות אבלות.

ג. מתר לאבל ללמוד בספרי מוסר כדי להתחזק ביראת שמים, באמונה ובמדות. אולם אסור ללמוד בספרי מוסר בדברים המביאים לשמחה.

ד. מתר לאבל לקרא בספר איוב, בדברים הרעים.

ה. גם הנשים היושבות שבעה אסור להם ללמוד תורה בימי השבעה.

ו. האבל חייב בתלמוד תורה, ולכן פאשר אין אצלו מנחמים, חייב ללמוד בדברים הרעים או בהלכות אבלות, ולא יהיה בטל מדברי תורה.

ז. האבל מברך ברכות התורה גם בשבעת ימי האבלות.

ח. מתר לאבל לקרא פרקי אבות בשבעת ימי האבלות, באפן שמתעורר למוסר ויראת שמים על ידי כך.

ט. לכתחלה אין לאבל לקרא תהלים בשבעה, אולם פרקים שקורא אתם אינה מביאה לידי שמחה, מתר לאבל לקוראם בימי האבל.

י. אם האבלים באים לידי שיחה בטלה והסתת דעת מהאבלות, יש להתיר להם לקרא תהלים בדרך תפלה ובקשה והתעוררות לתשובה.

יא. מתר לאבל לומר את פסוקי התהלים בסדר התפלות שתקנו חכמים.

יב. מתר לאבל לקרא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום בשבת, אבל אין לקרא פרוש רש"י על החמש.

יג. אין לאבל לקרא חק לישראל וסדר מעמדות בשבעת ימי האבל.

- יד.** אָסור לָאָבֵל לִלְמַד תּוֹרָה בְּדִבְרִים הַמְשֻׁמָּחִים, בְּשִׁבְתָּ שְׁבִתוֹךְ הַשְּׂבָעָה.
- טו.** הָאָבֵל רָשָׁא לומר בְּלִיל שִׁבְתָּ אֶת כָּל סֵדֶר הַקְּרִיאָה שְׁנוּהִיגִים לומר קִדְּם הַקְדוּשָׁה, שְׁלוֹם עָלֵיכֶם, מִזְמֹר אֶשֶׁת חֵיל וְכדוּמָה.
- טז.** אָסור לָאָבֵל לְהִרְהֹר בְּדִבְרֵי תּוֹרָה בְּשִׂבְעָה שֶׁהִכֵּל תְּלוּי בְּשִׁמְחַת הַלֵּב, וְגַם בְּהִרְהוּר יֵשׁ שְׂמִיחַת הַלֵּב. אָבֵל בְּשִׁבְתָּ שְׁבִתוֹךְ הַשְּׂבָעָה הַמִּקְל לְהִרְהֹר בְּדִבְרֵי תּוֹרָה יֵשׁ לוֹ עַל מָה שִׁיִּסְמַךְ, וְטוֹב לְהַחֲמִיר גַּם בָּזֶה.
- יז.** מִתֵּר לומר דְּרָשׁוֹת וּמוֹסָר בְּהִסְפָּד בְּבֵית הָאָבֵל לְעֵלוּי נִשְׁמַת הַנֶּפֶטָר, וְמָה טוֹב לומר דְּבָרֵי מוֹסָר וְאַמוּנָה לְקָרֵב אֶת לֵב הַשּׁוֹמְעִים לְאַבְיָהֶם שְׂבִשְׂמִים.
- יח.** אָסור לָאָבֵל לְקַרֵּא בְּסִפְרֵי מִדָּע, סְפִירִים אוֹ עֵתוּנִים.
- יט.** הָאָבֵל בְּתוֹךְ שְׂבָעַת יָמֵי אֲבִלוּת אֵינוֹ עוֹלָה לְסִפְרֵי תּוֹרָה, וְגַם אִם אֵין שֵׁם כֶּהֱן אוֹ לִוִּי אֶלָּא הוּא, לֹא יַעֲלֶה לְתוֹרָה.
- כ.** בְּיָמֵי הַחֹל בְּשִׂבְעָה, הָאָבֵל לֹא יַעֲלֶה לְסִפְרֵי תּוֹרָה אֲפֹלוֹ אִם קָרְאוֹ לוֹ בְּשִׁמּוֹ, וְאִם הוּא כֶּהֱן אֵינוֹ צָרִיךְ לְצֵאת מִהַחֲדָר.
- כא.** בְּשִׁבְתָּ אֵין לָאָבֵל לַעֲלוֹת לְתוֹרָה, אוּלָּם אִם קָרְאוֹ לוֹ בְּשִׁמּוֹ לַעֲלוֹת לְתוֹרָה, יַעֲלֶה, כְּדִי שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֲבִלוּת בְּפִרְהֶסְיָה בְּשִׁבְתָּ.
- כב.** אִם אֵין כֶּהֱן אַחֵר בְּשִׁבְתָּ אֶלָּא הָאָבֵל, מִתֵּר לוֹ לַעֲלוֹת לְסִפְרֵי תּוֹרָה, שְׂאִם לֹא יַעֲלֶה לְתוֹרָה הָרִי הוּא מִרְאֶה אֲבִלוּת בְּפִרְהֶסְיָה בְּשִׁבְתָּ.
- כג.** אִם חָל יוֹם הַשְּׂבִיעִי בְּשִׁבְתָּ, הַמִּנְהָג שְׂמוּצִיָּאִים אֶת הָאָבֵל מִהָאֲבִלוּת קִדְּם קְרִיאַת הַתּוֹרָה, וְאִזּוּ הָאָבֵל מִתֵּר לוֹ לַעֲלוֹת לְתוֹרָה לְכַתְּחֵלָה.
- כד.** הָאָבֵל בְּתִשְׁעָה בָּאָב, לֹא רָשָׁא לַעֲלוֹת לְסִפְרֵי תּוֹרָה בְּשִׁחְרִית, בְּמִנְחָה, וּבִמְקָטִיר.
- כה.** מִתֵּר לָאָבֵל לַעֲשׂוֹן סִיגְרִיּוֹת בְּשִׂבְעַת יָמֵי אֲבִלוֹ.

שְׂאֵלַת שְׁלוֹם

- א.** הָאָבֵל אָסור בְּשְׂאֵלַת שְׁלוֹם.
- ב.** שְׁלוּשָׁה יָמִים רִאשׁוֹנִים אֵינוֹ שׂוֹאֵל בְּשְׁלוֹם כָּל אָדָם, וְאִם אַחֲרִים לֹא יַדְעוּ שֶׁהוּא אָבֵל וְשָׂאֵלוֹ בְּשְׁלוֹמוֹ, לֹא יִשְׁיֵב לָהֶם אֶלָּא יוֹדִיעֵם שֶׁהוּא אָבֵל.
- ג.** מִשְׁלוּשָׁה יָמִים וְעַד שְׂבָעָה אֵינוֹ שׂוֹאֵל בְּשְׁלוֹם כָּל אָדָם.

ד. משלושה ימים ועד שבעה, אם אחרים לא ידעו שהוא אכל ושאלו בשלומם משיב להם.

ה. משבעה ועד שלושים שואל בשלום אחרים שאינם אכלים, ואין אחרים שואלים בשלומם, אולם משיב לשואלים בשלומם.

ו. לאחר שלושים יום הרי הוא ככל אדם, באבלות על שאר קרובים. ובאבלות על אביו ואמו, שואל בשלום אחרים אחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלומם עד לאחר שנים עשר חדש.

ז. כיום נהגו להקל באמירת שלום בלבד, לאחר השלושים.

ח. המתקשר בטלפון בימי אבלו לחכם לשאל שאלות בהלכה, או לבקשו שיבוא לדבר דברי מוסר והתעוררות, לא יסיים באמירת שלום.

ט. מתר לאכל להוריד מעט את ראשו כאומר שלום לחברו.

י. בשבת מתר לומר לאכלים שבת שלום, וכן האכלים אומרים שלום.

יא. מתר לומר לאכלים בקר טוב, או תהיו בריאים, וכדומה.

יב. נוהגים שהמנחמים מושיטים יד לאכל, ואומרים לו תנחם מן השמים, או שמתחבקים עמו, ואין בזה משום שאלת שלום לאכל.

יג. מתר ללחץ את ידי האכלים כשחוזרים מבית הקברות כדי לעודד ולחזק אותם, ואין זה בכלל שאלת שלום האסורה.

יד. מתר לברך את האכל במי שברך, שעולה לספר תורה לאחר שבעה.

טו. מתר לאחרים לשאל זה את זה בשלום בבית האכל, לאחר שנקבר המת, שלא נאסרה אמירת שלום אלא לאכל עצמו.

טז. אין להרבות בדברים עם האכל בתוך שבעה, ורצוי אף בתוך השלושים, וגם לאכל עצמו אסור להרבות בדבור.

יז. כל שלשה ימים יראה האכל כאלו חרב מנחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה כאלו זקופה כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלושים כאלו עוברת לפניו בשוק.

יח. כל אותה השנה של האכלים מנת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה. ואם נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאה כל המשפחה. ויש אומרים שהוא הדין אם נולדה בת, שנתרפאה המשפחה.

הנחת תפלין

א. אבל פטור מתפלין ביום הראשון לאבלותו, ואפלו לאחר קבורה. והינו ביום מיתתו שהוא גם יום הקבורה, מפני שהוא מעולל בעפר קרנו, ואין זה כבוד לתפלין.

ב. ביום השני לאבלותו מניח תפלין אחר הנץ החמה.

ג. אם מת ביום אחד, ונקבר ביום אחר, גניח תפלין בצנעה בלי ברכה.

ד. אבל שטעה והניח תפלין ביום הראשון, נחלץ את התפלין מיד.

ה. אם הנפטר מת בלילה ונקבר למחרת, אסור לאבל להניח תפלין ביום הראשון, וביום השני גניח תפלין רק לאחר הנץ החמה.

ו. מי שמת לו מת ביום, ונקבר באותו היום בבין השמשות, יש לו להניח תפלין למחרת לאחר הנץ החמה בברכה.

ז. מי שמת לו מת בשבת, ונקבר במוצאי שבת, מכיון שלא נהג אבלות בשבת כלל, יש להחמיר שלא גניח תפלין ביום ראשון כלל, אפלו בלי ברכה, וביום השני גניח תפלין דוקא לאחר הנץ החמה.

ח. האבל מניח תפלין של רגנו תם בשבעת ימי אבלו, כדרך בזה תמיד.

יציאה מפתח הבית

א. אין לאבל לצאת מפתח ביתו בכל ימי השבעה כדי שלא יסיח דעתו.

ב. אם אין מקום לשנה בבית שיושבים בו שבעה, יש להקל לאבל לצאת בלילה, כשאין הרבה אנשים, כדי לישון בביתו, או בבית אחר.

ג. היושב באבל עם אחיו בבית אביו המנוח, ובערב שבת רוצה לנסע לביתו מחוץ לעיר, לעשות את השבת עם בני ביתו, מתר לעשות כן אפלו בתוך שלושה ימים לאבלו, משום מצות קדוש להוציא את בני ביתו ולסעד עמם.

ד. היושב באבל עם אחיו בבית המנוח, ורוצה לצאת בלילה ברכב כדי לישון בביתו, נראה להתיר בתוך שבעת ימי האבלות. ומתיר לו גם לישון ברכב בעת הנסיעה לביתו.

ה. אבל שלא מצא מנוח בביתו מתיר לו לצאת לבית כנסת בכל התפלות, כדי להתפלל בצבור.

ו. מתר לאבלים ללכת לבית הכנסת לצרף האזכרה של השבעה, ומתר להם לשבת על כסאות וספסלים בבית הכנסת.

ז. אם אין מנזן בביתו מתר לאבל ללכת לבית הכנסת לאמירת סליחות.

תספורת וגלוח

א. שלשים יום אסור לאבל להסתפר ולהתגלח, בין אם זה שער ראשו ובין שער הזקן.

ב. אסור לאבל לספר כל שער שיש בו ואפלו שער במקום מסתר.

ג. אבל על אביו או אמו לאחר שלושים יום צריך שיגזרו בו חבדיו. וגם אשתו יכולה לגזר בו.

ד. את השער של השפם שמעכב את האכילה, בתוך השבעה אסור לגלח, אבל לאחר השבעה מתר.

ה. אשה מתרת לספר את השער לאחר השבעה.

ו. מתר לאבל להסתרק במסרק, בין שערות ראשו ובין שערות הזקן, גם בתוך השבעה. וגם באפן שנושרות שערות ראשו על ידי התסרקות.

ז. האבל על אביו או על אמו, ואין לו מי שיגזר בו, מתר לו להסתפר אפלו בלא גזרה, לאחר המתנה של חדשים בלבד, ויש ממתנינים ואינם מסתפרים שנים עשר חדש.

ח. כל שלושים יום אסור לטל צפרניים בכלי, בין של יד בין של רגל. אבל בידי או בשניו מתר אפלו בתוך שבעת ימי האבלות.

ט. מתר לעשות סדק קטן עם מספרים, כדי שאחר כך יוכל לטל את הצפרניים בידי, ואפלו בתוך השבעה.

י. אם חל יום השלושים ביום שבת, מתר לטל את הצפרניים בערב שבת ביום העשרים ותשע לאבלות, אפלו באבלות של אב ואם.

יא. אשה שארע טבילתה לאחר השבעה, תוך שלושים יום, ואם תטל צפרניה בידיה או בשניה אינה נוטלת אותם יפה, תאמר לגויה לטל לה את הצפרניים במספרים. ואם אין גויה מקלים אף על ידי יהודיה אחרת. ואם קשה לה לטל את צפרניה על ידי אשה אחרת, יש מקילין לה לטל אף על ידי עצמה.

אסור שמחה

א. אֲבָל אָסוּר בְּשִׂמְחָה, וְכָל שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֳדָשׁ עַל אֵב וְאִם, וְשְׁלוּשִׁים יוֹם עַל שָׂאֵר קְרוּבִים, אָסוּר לוֹ לְשִׁמֵּעַ שִׁירִים כָּלֵל, וּלְאַחַר שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֳדָשׁ מִתֵּר בְּכָל, אִף אִם הַשָּׁנָה הִיְתָה מְעַבְּרָת.

ב. מִתֵּר לְאַבֵּל תּוֹךְ שְׁבַעָה יְמֵי אֲבִלוּת, לְבִרְךָ בְּרֶפֶת שֶׁהֵחִינוּ עַל פְּרִי חֳדָשׁ, אֲךָ נִכּוֹן לְהַנִּיחַ אֶת אֲכִילַת הַפְּרִי עַד לְאַחַר הַשְּׁבַעָה, כְּדִי שֶׁיִּבְרָךְ אֶת בְּרֶפֶת שֶׁהֵחִינוּ בְּשִׂמְחָה.

ג. אֲבָל כָּל שְׁלוּשִׁים יוֹם בְּשָׂאֵר קְרוּבִים, אָסוּר לוֹ לְלַבֵּשׁ בְּגָד חֳדָשׁ לְבָן וּמִגַּחֵץ, וְהָאֲבֵל עַל אֲבִיו אוֹ עַל אִמּוֹ אָסוּר לוֹ עַד שֶׁיִּגְיַע הַרְגֵּל לְאַחַר הַשְּׁלוּשִׁים, וְיִגְעְרוּ בּוֹ חֲבֵרָיו.

ד. שָׂאֵר בְּגָדִים אֲפֹלוּ חֲדָשִׁים מִתֵּר לְאַבֵּל לְלַבֵּשׁ מִיָּד אַחֵר הַשְּׁבַעָה, וְיִכּוֹל לְבִרְךָ עֲלֵיהֶם שֶׁהֵחִינוּ, שֶׁהֵם לֹא הָיוּ בְּכָלֵל גְּזֵרַת חֻמִּים.

ה. בְּגָדִים חֲדָשִׁים הַמִּתְרִים לְאַבֵּל לְלַבֵּשׁ, צָרִיךְ הָאֲבֵל לְבִרְךָ בְּרֶפֶת שֶׁהֵחִינוּ בְּעֵת שְׁלוּבֵשׁ אוֹתָם.

ו. מִתֵּר לְאַבֵּל תּוֹךְ שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֳדָשׁ לְקִנּוּת רְהִיטִים חֲדָשִׁים, אוֹ מוֹצָרֵי חֲשֵׁמֶל וְכְדוּמָה, גַּם בְּתוֹךְ שְׁלוּשִׁים.

ז. מִתֵּר לְהַכְנִס לְדִירָה חֲדָשָׁה תּוֹךְ שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֳדָשׁ לְפִטִּירַת אֵב וְאִם, וְרִק אִם בּוֹנֶה בְּנֵן שֶׁל הָרִוּחָה וְיֵשׁ לוֹ בֵּית אַחֵר, רְאוּי לְהַמְנִיעַ מְלַהֲפָנִס בּוֹ עַד אַחֵר הַשָּׁנָה, אִף שָׁגַם זֶה אֵינוֹ אָסוּר מֵעֶקֶר הַדִּין.

ח. מִתֵּר לְאַבֵּל לַעֲרֹךְ סְעֻדַּת חֲנֻכַּת הַבַּיִת בְּתוֹךְ שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֳדָשׁ, רִק לֹא יִשְׁמִיעוּ שֵׁם שִׁירִים עִם כָּלִי שִׁיר, אֶלָּא יֵאמְרוּ דְּבָרֵי תוֹרָה וְאֶת הַלְמוּד שֶׁל חֲנֻכַּת הַבַּיִת.

ט. אִם יֵשׁ לְאַבְלִים מְקוֹם קְבוּעַ בְּבֵית הַכִּנְסֵת, אֵינֶם צָרִיכִים לְשַׁנוֹת אֶת מְקוֹמָם בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנָה עַל אֵב וְאִם, וְכָל שָׂכָן בְּשִׁבְתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, מִשּׁוּם שֶׁהוּא אֲבִלוּת בְּפִרְהֻסָּהּ.

י. הָאֲבֵל רִשְׁאֵי לְבִרְךָ הַגּוֹמֵל בְּמְקוֹם צָרָה, אֲבָל אֵינוֹ עוֹלָה לְסַפֵּר תוֹרָה בְּמִשְׁךְ כָּל יְמֵי הַשְּׁבַעָה.

יא. נִכּוֹן שֶׁהָאֲבֵל לֹא יִבְרָךְ בְּרֶפֶת הַלְבָּנָה תּוֹךְ שְׁבַעָה יְמֵי אֲבִלוּת, אֶלָּא אִם כֵּן לֹא יִשָּׂאֵר לוֹ זְמַן לְבִרְךָ בְּרִכָּה זוֹ אַחֵר יְמֵי הָאֲבֵל.

יב. אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר שבעה, יכול לברך תוך שבעה. ורשאי לצאת מחוץ לביתו כדי לברך ברפת הלבנה בעשרה.

יג. אשה האבלה על אביה או על אמה, אסור לבעלה לקחת אותה להשתתף בשמחת נשואין של ידידיו. ואם חוששת שמא יופר שלום הבית על ידי כך, יש מקום להקל לה שתלך עמו לשמחת הנשואין תוך שלושים לשאר קרוביה, ותוך שנים עשר חדש לאב ואם.

יד. אשה אבלה תוך שבעת ימי אבלות שבתה נכנסת לחפה, מתר לאמה להשתתף בחפה, ואין לדחות בשביל זה את החתונה של הבת או הבן.

טו. אשה אבלה יכולה להחליף את בגדיה העליונים בבגדי שבת, אפלו שהיא בתוך שבעה, כדי להשתתף בחפה, ומיד לאחר החפה תחזר לביתה להמשיך לשבת שבעה. וכן אם אבי החתן או הכלה נמצא בתוך שבעה ימי אבלות, יכול להשתתף בחפה בלבד, כדי שלא לגרם לדחית החתונה.

טז. הורים של חתן וכלה הנמצאים בתוך שנה לפטירת אב ואם, שאם לא יהיו נוכחים בחתונה בנייהם הדבר יגרם לצער רב לחתן ולכלה, יכולים להקל להשתתף בחתונה של בנייהם, ולהיות נוכחים בעת החפה, ולאחר מכן בסעודה.

יז. אין להורים לדחות את חתונת בתם או בנם עד שיסיימו את השנה שלהם על האב והאם, אלא אדרבה מצוה עליהם לזרז את החתונה. ולא תפכו חס ושלום את שמחת הכלה לעצב על ידי העדר אחד ההורים.

יח. הסבא והסבתא של החתן או הכלה, שהם בתוך שנה לפטירת אב ואם, רשאים להכנס לחתונה ולסעודה, שבגני בנים הרי הם כבנים.

יט. שאר הקרובים לחתן או לכלה, הנמצאים בתוך שנים עשר חדש לפטירת אב ואם, או בתוך שלושים לפטירת שאר קרובים, יכולים להשתתף בשמחת הנשואין של קרובם, לשמע את ברכות הנשואין ואת קריאת הכתובה.

כ. אם אין שם תזמורת, רשאים שאר הקרובים לחתן או לכלה להיות בסעודה כל שיש לחתן צער אם לא ישתתפו בחתונה. אבל יאכלו את הסעודה בחדר צדדי, וישתדלו לשמש את האורחים ולהגיש להם כבוד, אבל בשעה שמנגנים בכלי שיר וזמר, נכון שהם יעזבו את אולם החתונות לאחר החפה.

כא. אָבֵל בְּתוֹךְ שְׁבָעָה יָמֵי הָאֲבֵלוּת, מֵתָר לוֹ לִהְיוֹת סֹנֶדֶק לְנֶכְדוֹ, וְאַפְלוּ לְצִאָתוֹ מִחוּץ מִבֵּיתוֹ, אָבֵל לֹא יִנְעַל נַעֲלִים מְעוֹר.

כב. כָּל שְׂאִינָה סְעוּדַת שָׁל שְׁמֻחָה, מֵתָר לְאָבֵל לְשִׁבְתָּ וּלְאָכֵל עִמָּהֶם, וּבִלְבָד שֶׁלֹּא יִהְיֶה שֵׁם כָּלִי שִׁיר.

כג. מֵעֵקֶר הַדִּין מֵתָר לְאָבֵל בְּתוֹךְ שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ לְאָב וְאִם, אוֹ בְּתוֹךְ שְׁלוּשִׁים לְשָׂאֵר קְרוֹבִים, לְהִשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדַת חֲנֻכַּת הַבֵּית, וּבְסְעוּדַת פְּדִיוֹן הַבֶּן, וּבְסְעוּדַת בְּרִית מִיֻּלָּה, כְּשֶׁאֵין שֵׁם כָּלִי שִׁיר. וְרִשְׁאֵי אֵף לְאָכֵל עִמָּהֶם בְּסְעוּדוֹת מִצָּוָה. וְכֵן מֵתָר לוֹ לְהַכְנִס לְסְעוּדַת סִיּוּם מִסָּכָת אוֹ בֵּר מִצָּוָה, וּבִלְבָד שֶׁלֹּא יִהְיֶה שֵׁם כָּלִי שִׁיר. אוּלָם בְּסְעוּדוֹת שְׁבַע בְּרָכוֹת יֵשׁ לְהַחֲמִיר שֶׁהָאָבֵל לֹא יִשְׁתַּתֵּף בָּהֶם, אֲפֹלוּ אִם אֵין כָּלִי שִׁיר בְּסְעוּדָה, כָּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ עַל אָב וְאִם.

כד. רַבִּים נָהֲגוּ לְהַחֲמִיר שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדוֹת מִצָּוָה, כְּגוֹן בְּרִית מִיֻּלָּה וּפְדִיוֹן הַבֶּן, בְּמִשְׁפָּךְ כָּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ עַל אָב וְאִם, וּמִשְׁתַּתְּפִים רַק בְּמַעֲמַד הַבְּרִית וְהַפְּדִיוֹן, וְאִינֶם נִשְׁאַרִים לְסְעוּדָה.

כה. אָבֵל תוֹךְ שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ מֵתָר לוֹ לְבַקֵּר אֶצֶל חֲבֵרוֹ וּיְדִידוֹ הָעוֹרֵךְ סְעוּדַת מִצָּוָה לְבָנוֹ שֶׁהִגִּיעַ לְמִצְוֹת, אֲךָ לֹא יִשְׁתַּחֲוֶה שֵׁם בַּעַת הַנִּגְיָנָה בְּכָלִי שִׁיר, אֲלָא יַכְנִס לְבָרְכוֹ וְיֵצֵא מִכָּד.

כו. אָבֵל שֶׁהוּא בְּתוֹךְ שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ לְאָבִיו אוֹ לְאִמּוֹ, שְׂאִסוּר בְּשֻׁמְחָה, רִשְׁאֵי לַעֲלוֹת לְסִפְר תּוֹרָה בַּחֵג שְׁמִינִי עֲצֶרֶת כְּחֻתָּן תּוֹרָה אוֹ כְּחֻתָּן בְּרִאשִׁית.

ימי השלושים

דיני השלושים

- א. לאחר השבעה מתר לסיד ולצבוע את הבית אפלו תוך שלושים יום.
- ב. לאחר השבעה בפקר מתר לאבלים לכבס בגדיהם וללבש בגדים מכבסים, ואפלו בגדים מוגהצים מתר להם ללבש.
- ג. האבל על אביו או על אמו, אסור לו ללבש בגד מוגהץ לבן וחדש עד שיגיע הרגל לאחר שלושים, ויגורו בו חביריו.
- ד. מתר לאבל לאחר שבעה ללבש בגד מכבס ומגהץ, וכן מתר לו ללבש בגד חדש שאינו לבן תוך שנים עשרה חדש לאב ואם, או תוך שלושים יום לשאר קרובים.
- ה. מתר לאבל תוך שלושים יום לצחצח את נעליו.
- ו. את מנין שלושים יום מונים מיום הקבורה של הנפטר, אף אם יום הפטירה היה קודם לקבורה.
- ז. ביום השביעי מיד לאחר שיצאו מן האבלות אחר שחרית, מתר לאבלים לרחץ את כל גופם במים חמים עם סבון.
- ח. אותם שנהגו בחוץ לארץ לא לרחץ כל שלושים יום, יכולים לבטל מנהגם, ולרחץ את כל גופם מיד לאחר שיצאו מן האבלות.

דיני המצבה

- א. יש לעשות את המצבה ביום השבעה לפטירתו. וזה המנהג הנכון יותר, שלא לאחר את עשיית המצבה לאחר היום השביעי.
- ב. אם לא הספיקו לעשות מצבה עד היום השביעי, יש להניח אבן על הקבר, למראשותיו של הנפטר.
- ג. עדיף יותר להשקיע את הכסף עבור צדקה לעניים ולומדי תורה, מאשר להשקיע זאת על המצבה.
- ד. יש לכתב על המצבה בכתב עברי בלבד ולא בשפה אחרת.

ה. אין לכתב שבחים גדולים על הנפטר אם באמת לא היו בו שבחים אלה, ובפרט על המצבה של הנפטר, שהדבר מזיק לנפטר, ומעורר עליו קטרוג, ובשמים תובעים אותו על זה.

ו. אם הנפטר סבל יסורים לפני מותו, טוב לכתב על המצבה שהיה מדכא בייסורים, שזו היא זכות גדולה לנפטר.

ז. אין לכתב על המצבה את התאריך הלוועזי של יום פטירת הנפטר, ויכתבו רק את התאריך העברי לבריאת העולם.

ח. אם כתבו על המצבה את התאריך הלוועזי, ראוי להסיר את המצבה מעל הקבר, ולכתב עליה רק את התאריך העברי בלבד.

ט. אין לקבץ על המצבה את תמונת המנוח.

חשוב ימי שלושים		
סיום שלושים בהנצח החמה	סעודת סיום שלושים בצאת הפוכבים	יום הקבורה עד צאת הפוכבים
יום שני	יום ראשון	יום ראשון
יום שלישי	יום שני	יום שני
יום רביעי	יום שלישי	יום שלישי
יום חמישי	יום רביעי	יום רביעי
יום ששי	יום חמישי	יום חמישי
יום שבת	יום חמישי	יום ששי
יום שני	יום ראשון	מוצאי שבת

מנהגי השנה

כבוד הורים

א. חיב אדם לכבד את אביו ואמו גם אחרי מותם, וענן הכבוד אחר המיתה הוא לעשות לו נחת רוח לאחר פטירתו, באמירת קדיש, הדלקת נר נשמה, צריכת אצורה ביום השנה ועליה לתורה ביום השנה.

ב. אם הוא בתוך שנים עשר חדש לפטירת אביו, כאשר מזכיר דבר הלכה או שמועה ששמע מאביו לאמר הריני כפרת משכבו. אבל אם מזכיר דברי חלין בשם אביו, אין צריך לומר הריני כפרת משכבו.

ג. המזכיר שם אמו לאחר פטירתה, אפלו בתוך שנים עשר חדש, אינו צריך לומר הריני כפרת משכבה. אולם אם מספר את מנהגיה ושמעותיה של אמו בעניני הלכה, צריך לומר בעת שמזכירה הריני כפרת משכבה.

ד. לאחר שנים עשר חדש אם רוצה להחמיר על עצמו ולומר על אביו, הריני כפרת משכבו בעת שמזכיר דבר הלכה בשמו, רשאי להחמיר בזה.

ה. באמירת קדיש הרוצה להחמיר ולומר קדיש אחר הלמוד על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חדש, רשאי להחמיר, וטוב ונכון לומר קדיש לאחר הלמוד גם אחר שנים עשר חדש.

ו. המזכיר את אביו לאחר שנים עשר חדש, אומר זכרוננו לברכה.

יום השנה

א. יש להרבות בלמוד התורה, ובנתינת צדקה, כפי יכולתו, בכל שנה ביום פטירת אביו ואמו, ובליקלה שלפניו.

ב. מעקר הדין מתר להשתתף בשמחת נשואין או בסעודת שבע ברכות, בליל יום הפטירה, שחל לאחר שנים עשר חדש ובכל שנה.

ג. טוב להמנע מלהשתתף בשמחת נשואין בליל הפטירה בכל שנה.

ד. יש נוהגים לעשות סעודה בליל אחד עשר חדש, ובלייל שנים עשר חדש. ועורכים למוד לעלוי נשמת הנפטר, וכל אחד יעשה כמנהג עדתו.

ה. העקר הוא הלמוד והקדיש שאומרים לעלוי נשמת הנפטר.

ו. עקר האזכרה הוא בסיום שנים עשר חדש, ומה שעורכים אזכרה בליל אחד עשר חדש, הוא מנהג בעלמא. ולכן אם התעורר איזה קשי בעריכת סעודה בליל אחד עשר חדש, אפשר להסתפק בעריכת למוד, ויערכו את הסעודה בסיום השנים עשר לחדש.

ז. אין להפריז על המדה בהוצאות בספיות בסעודות גדולות לאורחים.

ח. בכל מנהגי יום השנה יש ללכת אחר יום הפטירה ולא אחר יום הקבורה, הן בשנה הראשונה והן בשנים שלאחר מכן.

ט. כל מנהגי האבלות של שנים עשר חדש שנוהגים הבנים על הוריהם, יש לנהג בהם עד יום הקבורה.

בית עלמין

א. מתר לומר קדיש ולקרא תהלים ליד הקבר, ואין בזה אסור של לועג לרש כשאומר זאת סמוך לקבר, וכשמתכוון לכבוד המתים.

ב. אם אין מגן של עשרה אנשים ליד הקבר, אין לומר שם קדיש, ואם עבר ואמר קדיש, אין לענות אחריו אמן.

ג. נוהגים שהמבקר על הקבר מניח אבן או עשב על המצבה לכבוד המת, להראות שהיה על קברו. ולא ילך לקבר אחד שתי פעמים.

ד. אין להביא מאכל ומשקה ולברך עליהם בבית הקברות, כי המברך שם נחשב ללועג לרש.

ה. אין לעשו סיגריות בבית הקברות. ולא לשאף טבק הרחה.

ו. כשיוצא מבית הקברות יטל גזיו, ומתר לנגב אותם. ויש שאין מנגבים.

ז. כאשר חוזרים מהלונת המת לבית הקברות, יש להשתדל אם אפשר ללכת בדרך אחרת, ולא בדרך שהלכו בה בבואם להלויה.

תענית ביום השנה

א. יש הנוהגים להתענות בכל שנה ביום פטירת אב ואם, או ביום פטירת רבו, ומנהג טוב וחשוב הוא. אולם אם התענית מפריעה לו בלמוד התורה, אין להתענות כלל, אלא ירבו בלמוד התורה ביום זה יותר מהרגיל.

ב. נוהגים להתענות ביום השנה של ההורים ביום המיתה, ולא ביום הקבורה.

ג. צריך לקבל עליו את התענית בתפלת מנחה של יום קדם התענית, כמו כל דין תענית יחיד.

ד. בתחלת מנהגו להתענות ביום פקדת השנה, יאמר שהוא בלי נדר, שנה יועיל לו באפן שיצא לבטל מנהגו לגמרי, בלי התרה.

ה. אם נהג שלוש פעמים להתענות ביום השנה לפטירת אביו, ולא אמר שנה בלי נדר, ורוצה לבטל מנהגו באפן חד פעמי רק לשנה אחת, אינו צריך התרה.

ו. אם רוצה לבטל מנהגו לגמרי, יעשה התרה בפני שלושה.

ז. מי שאביו או אמו נפטרו ביום ראש חודש, אין להתענות בו, שאין מתענים בראש חודש, ויש לחלק באותו יום צדקה לעניים כפדיון תענית.

ח. אין להתענות ביום פקדת השנה בימי חל המועד.

ט. אין להתענות ביום פקדת השנה שחלו בימי חנכה ובפורים.

קביעת יום האזכרה

א. אם חל יום פקדת השנה בשבת או ביום טוב, עדיף להקדים את הלמוד לפני שבת, ולערוך את האזכרה ביום חמישי בערב. וזה עדיף יותר מאשר לדחות את האזכרה ליום ראשון.

ב. אם התעורר איזה קשי בעריכת האזכרה ביום חמישי, יכול לדחות את האזכרה ליום ראשון.

ג. אם חל יום פקדת השנה בחל המועד, אין לעלות לבית הקברות בחל המועד, אלא יקדימו את העליה לקבר לפני החג, מפני שיש חשש שיבואו לידי בכי בעלותם לבית הקברות. ואם אי אפשר לו ללכת לשם קדם החג, יבקר לאחר החג.

ד. אם חל יום השנה בראש חודש, וכן אם יום השביעי לאבלות חל בראש חודש, אם האבלים מכירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מתר להם לעלות לקבר. אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר ראש חודש.

ה. אם חל יום השנה בחדש ניסן, מתר ללכת לבית הקברות, אם נזקרים שלא להספיד את המת, וישלם לבוא לידי בכי.

ו. אם חל יום השבעה בחדש ניסן, אם האבלים מפירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מתר להם לעלות לקבר. אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר חדש ניסן.

ז. ביום השנה שחל בחנוכה או בפורים מתר ללכת לבית הקברות ולקרא תהלים והשפבה. ואם יש חשש שיבואו לבכי, יקדימו את העליה לקבר.

ח. אם יום השבעה או יום השלושים חלו בחנוכה ובפורים, טוב ונכון שלא יעלו לבית הקברות אף אם לא יספידו שם, מאחר שבדרך כלל באים לידי בכי על יד הקבר. ולכן ידחו את הבקור לאחר השבעה. אף את האזכרה יעשו ביום השבעה והשלושים, אף שהם בתוך חנוכה או ביום הפורים.

מנהגים לעלוי נשמה

א. ביום השנה של המנוח מתפללים לעלוי נשמתו, ונוהגים ללמד משניות לעלוי נשמה באותיות השם של המנוח, ונהגו להדליק נר ביום פקדת השנה של אביו או של אמו. ואומרים קדיש.

ב. אם חל יום פקדת השנה של אביו ושל אמו ביום אחד, יכול להדליק נר אחד לעלוי נשמתם.

ג. אם חל יום פקדת השנה בשבת, ידליקו נר נשמה מערב שבת. וטוב לתרם לאור החשמל שבבית המדרש.

ד. מי ששכח לומר קדיש ביום פטירת אביו או אמו, יאמר קדיש ביום אחר, שבאמירת הקדיש והלמוד הוא עושה נחת רוח לאביו ולאמו.

ה. אם חל יום פקדת השנה ביום שיש בו קריאת התורה, נכון שיעלה לספר תורה, ויאמר השפבה לאביו או לאמו.

ו. אם חל יום פטירת אב או אם באמצע השבוע, יש להעדיף לעלות לספר תורה בעלית מפטיר, בשבת הקודם ליום הפטירה.

ז. אם חל יום הפטירה בשבת, נכון יותר לומר את ההפטרה ביום השבת שחל בו יום הפטירה. ואם אפשר טוב שיעלה לעלית מפטיר והפטרה גם בשבת הקודם, וגם בשבת שחל בו יום הפטירה.

ח. אם אינו יודע לקרוא את ההפטרָה בטעמים ובלי לְדַלֵּג וּלְבַלֵּעַ מלים ואותיות, עדיף שיתן לָאָדָם אחר שהוא בקי לקרוא לעלוי נשמת הוריו.

ט. יש להעדיף לעלות לתורה ביום הפטירה על אב ואם לעליית מפטיר, שהוא עדיף יותר מעליית משלים, שיש בעליית מפטיר נחת רוח לנפשו הנפטר יותר מעליית משלים. ומכל מקום לא יעשה מריבות בשביל כך, ולכן אם יש אחר המתעקש גם הוא לעלות מפטיר, יותר בשבילו, והוא יעלה משלים. שיש להתרחק מאד ממחלוקת.

י. המנהג אצל הספרדים שהעולה למשלים הוא אומר את הקדיש.

יא. גם מי שיש לו הורים בחיים, יכול לומר את הקדיש הזה.

יב. גם אחד מהקהל יכול לומר את הקדיש, כי אין הקדיש שאחר קריאת התורה שגיד לא לשלים צבור ולא לעולה.

יג. עקר נחת רוח שאדם עושה לאביו ואמו לאחר פטירתם, הוא במה שיעסק בתורה במצוות ובמעשים טובים, ובפרט ביום השנה לפטירתם, שעל הַבֵּן להתחזק יותר בלמוד התורה בהתמדה.

אבלות ברגל

דיני אוזן ברגל

א. אוזן ביום טוב שמתו עדן לא נקבר, לא חלה עליו אגונות, ומקדש ומברך ומתפלל, ואם הוא יום טוב של סכנות אוכל בסכנה בברכה, ועליו להשתדל מאד שלא לבכות ביום טוב, משום מצות שמחת יום טוב.

ב. מי שמת לו מת בליל פסח, אם בדעתו לקברו למחר, אין אגונות חלה עליו, וחייב בכל המצות. ומכל מקום לא יברך שום ברכה מהברכות בעצמו, אלא ישמע הברכה מאחרים. וכן הנדה וההלל טוב ונכון שישמע מפי אחרים, ואם רצה לאמרם בעצמו, רשאי. וצריך להסב כרגיל.

דיני אבלות ברגל

א. מי שמת קדם הרגל, ונקבר בערב הרגל, ונהגו אבלות איזה זמן בערב הרגל, החג מוציא את האבלים מדי שבועה, מפני מצות שמחת החג שהוא מצות עשה של רבים. והיינו שלשת הרגלים, פסח, שבועות, סוכות, וכן ראש השנה ויום הכפורים, שגם הם חשובים כרגלים לענין זה. ודי שניהג אבלות כמה רגעים לפני החג.

ב. אף שהרגל מבטל ממנו גזרת שבועה, אסור לרחץ עד הלילה, אבל בלילה שהוא יום טוב מתיר לרחץ כל גופו במים צוננים. או פניו ידיו ורגליו במים חמים אפלו שהחמו ביום טוב, או כל גופו במים שהחמו מערב יום טוב. ודוקא חוץ למרחץ, אבל במרחץ אסור. ובאמבטיה פרטית שבבית יש להקל, וכן אם המים החמו ביום טוב על ידי דוד שמש, מתיר לרחץ בהם כל גופו.

ג. אשה שקבלה עליה קדשת מועד מבעוד יום, ונודע לה שמת לה מת ונקבר, יכולה לשבת באבלות רגעים מספר, ולהפקיע ממנה שבועה ימי אבלות, אף שקבלה עליה קדשת החג.

ד. מי שמת לו מת ביום טוב או בחל המועד, שאינו נוהג שבועה אלא אחר הרגל, בימי הרגל נוהג אבלות בדברים שבצנעה, דהיינו שגאסר ברחיצה במים חמים, ותשמיש המטה.

ה. הקובר את מתו לפני הרגל ונהג אבלות, הרגל עצמו מבטל ממנו גזרת שבעה, ונחשב כאלו עברו עליו שבעה ימים, וימי הרגל עולים לו למנון שלושים. ונמצא שכאלו יש לו שבעה ימים לפני הרגל, ושבעת ימי הרגל עצמם הרי ארבע עשר יום, ומוסיף עליהם עוד ששה עשר יום כדי להשלים חשבון השלושים.

ו. אבל על אביו ואמו צריך דנקא שלושים יום שלמים וגערה על ידי חבריו, ואפלו פגע בו הרגל אינו מבטל ממנו גזרת שלושים.

ז. בשבעת ימי הרגל יש אומרים שמותר לאבל לעסק בתורה.

ח. מותר לאבל בתוך הרגל ללמוד תקון הושענא רבא ברכים.

ט. מי שנפטר לו מת באמצע הרגל, לאחר הקבורה יגמר את ההלל בבכורתיו, כיון שאינו מתחיל בדיני אבלות אלא רק לאחר החג.

י. אף הנשים אין נוהגות אבלות ברגל, שהרי הן חייבות בשמחת יום טוב.

יא. אם מת ברגל, לא ידליקו נר בחדר שהמת מנח שם, שמא יבואו על ידי זה לידי הספד ברגל, אלא ידליקו את הנר בחדר אחר.

יב. בירושלים אין עושים סעודת הבראה בחל המועד לשאר הקרובים.

יג. בשאר ערי הארץ עושים סעודת הבראה על כל הקרובים בחל המועד.

יד. על אב ואם, עושים סעודת הבראה בחל המועד גם בירושלים.

טו. אם היתה הקבורה ביום טוב על ידי גויים, אין לעשות סעודת הבראה במועד, אלא לאחר המועד.

טז. סעודת הבראה בחל המועד עושים בעוגות וקפה, ולא בביצים ועדשים כנהוג תמיד, מפני כבוד הרגל.

יז. מי שמת לו מת ברגל, ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעת ימי אבלות, מניח תפלין ביום הראשון לאבלו, שצערו על המת הוציא בחל המועד.

יח. אבל על אביו או על אמו, שהסתימו שלושים יום של אבלו בתוך ימי חל המועד, ונגערו בו, מותר לו להסתפר ולהתגלח בחל המועד.

יט. גם ברגל יש לברך מיד ברכת דין האמת ביום המיתה, ואם לא ברך קדם הקבורה יברך לאחר הקבורה. ואם עבר יום הקבורה ולא ברך, אינו רשאי לברך בשעת הקריעה במוצאי הרגל.

כ. מנהג ירושלים לא לקרע בחל המועד על מת, אלא על אב ואם בלבד, אבל על שאר הקרובים קורעים במוצאי הרגל.

כא. ביתר ערי הארץ קורעים על כל הקרובים בחל המועד. ומיד לאחר שקרע נחליף את הבגד שקרע אותו לבגד אחר.

כב. אם נקבר ביום טוב על ידי גויים, אין לקרע בחל המועד, וכל שכן ביום טוב, אלא קורע לאחר הרגל עם תחלת שבעת ימי האבל.

כג. נהג אבלות על שאר קרובים שעה אחת קדם חג הסוכות בטלה ממנו גזרת שבעה, ונחשב גם למנין שלושים כאלו עברו עליו שבעה ימים, ואחר כך החג עצמו הוא שבעה ימים, הרי ארבע עשר יום, ושמיני עצרת נחשב כאלו עברו עליו עוד שבעה ימים, הרי עשרים ואחד יום, ויום שני של עצרת הרי עשרים ושנים יום, ומשלים עליהם שמונה אחרים.

כד. אבל על אביו ואמו מונה שלושים יום, ואסור לו להסתפר עד שיגערו בו חבריו, ואפלו אם פגע בו הרגל לאחר שלושים יום, אינו מבטל את גזרת שלושים יום.

כה. האבל על אביו או על אמו, ופגע בו הרגל בתוך שלושים, אין לו להסתפר בערב יום טוב, וצריך דוקא שלושים יום ושיגערו בו חבריו, ואף בגלות הזקן ראוי להחמיר שהוא גם כן בכלל אסור תספרת לאבל, ומכל מקום פשיט צריך גדול, יש להקל בגלות הזקן בלבד בערב יום טוב, לאחר שיגערו בו, אבל בתספרת הראש אין להקל כלל.

כו. אם שאר קרובים מתו שבעה ימים קדם הרגל, ונהג בהם שבעה, הרגל מבטל ממנו גזרת שלושים, אפלו אם חל יום שביעי בערב הרגל, שמקצת היום ככלו, ועולה לכאן ולכאן. ומתיר לאבל לכבס ולהתרחץ ולהסתפר בערב הרגל.

כז. על שאר קרובים אם חל יום שמיני שאחר שבעה ימי אבלות ביום שבת, מתיר להסתפר ולהתרחץ ולכבס בערב שבת, ואם לא גלח בערב יום טוב או בערב שבת, מתיר לגלח אחר הרגל שכבר נתבטל ממנו גזרת שלושים. אבל בחל המועד לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח ולהסתפר קדם המועד.

כח. אם חל שביעי של אבלות ביום שבת, והוא ערב יום טוב, אסור לגלח בערב שבת, ומתיר לגלח לאחר הרגל או בחל המועד.

כט. נהג אַבלות בשאר קרובים שעה אחת לפני חג השבועות, נחשב לו כמו שישב שבועה ימי אַבלות, והחג עצמו נחשב לעוד שבועה ימים, הרי ארבע עשר יום, ומשלים עליהם ששה עשר יום אחרים ומסיים את גזרת שלושים יום.

ל. יום טוב שחל בשבת, כיון שאי אפשר לרחץ במים חמים בלילה, מתיר לאכל לרחץ קודם שחשכה, אחר תפלת מנחה.

לא. הקובר מתו בחל המועד נוהג דין אנינות כל זמן שהמת לא נקבר, ולאחר שנקבר נוהג דברים שבצנעה. ומתעסקים ברגל לנחמו ולפיסו בדברים. ולאחר הרגל מתחיל למנות שבועה.

לב. נהג אַבלות שעה אחת לפני ראש השנה, בטלה ממנו גזרת שבועה ימי אַבלות, שראש השנה נחשב ברגל. ויום הכפורים מבטל גזרת שלושים, ומגלה ערב יום כפור. והוא הדין לקובר מתו ביום ג' בתשרי, שמגלה בערב יום הכפורים. וגם זה רק בשאר קרובים ולא באביו ואמו.

לג. נהג אַבלות בשאר קרובים שעה אחת קודם יום הכפורים, בטלה ממנו גזרת שבועה מפני יום הכפורים, וגזרת שלושים מבטל ממנו החג, ומגלה בערב חג סוכות. ובערב יום הכפורים יכול להתרחץ סמוך לחשכה.

לד. אם המת נפטר כמה ימים סמוך לרגל, וליל יום השביעי לפטירה חל בחל המועד, יש לערוך את האזכרה כפי שנוהגים לערוך לעלוי נשמת הנפטרים בחל המועד, ולא לדחות את האזכרה לאחר החג.

לה. אם יום השלושים לפטירה חל בימי החג, יש לערוך את האזכרה בימי החג, ובזה לא שיש לומר שהרגל מבטל מהאכל. שאין הרגל מבטל שבועה ושלושים אלא לגבי החיים, ששמחת הרגל מבטלת ודוחה את האַבלות, אבל מה שעושים לכבוד הנפטרים ולעלוי נשמתם, אין הרגל מעלה ומוריד.

קדיש ואזכרה

אמירת הקדיש

א. מנהג אמירת הקדיש לעלוי נשמת החורים הנפטרים, יש בזה תועלת מרבה לנפש הנפטר, להעלותו מדרגה לדרגה בגן עדן, ולכן גם בשבתות וימים טובים צריך לומר קדיש.

ב. אמירת הקדיש היא בכלל החיוב לכבד את אביו ואמו אחר פטירתם, ובכל שנה בימי פקדת השנה. ועושה להם נחת רוח לאחר פטירתם, באמירת קדיש, בהדלקת נר נשמה, בעריכת אזכרות ובעליה לתורה ביום השנה.

ג. יש להקפיד מאוד לא להרבות בקדישים, כגון אם למדו קדם תפלת ערבית, ואחר הלמוד אמרו קדיש על ישראל, ומיד אחר כך מתפללים ערבית, אינו צריך לומר שוב חצי קדיש, אלא יתחיל לומר והוא רחום.

ד. הנמנע מאמירת קדיש תוך שנים עשר חדש לפטירת אביו או אמו, נראה כמזלזל בכבודם, וטוב לתת צדקה בכל יום בשנה הראשונה לפטירתם.

ה. אפילו אם הבן לא חנך לתורה ולמצוות בעולם הזה על ידי אביו, מכל מקום אביו הביאו לעולם הזה, וזכה הבן ללמוד תורה ולומר קדיש.

ו. האבל על אביו או אמו, יאמר קדיש כל שנים עשר חדש, אך בשבוע הראשון של החדש שנים עשר פוסק מלומר קדיש במשך כשבוע, ולאחר שבוע זה חוזר לומר קדיש עד סיום יום פקדת השנה.

ז. קדיש שאומרים אותו לאחר למוד תורה, יכול להמשיך לאמרו גם בשבוע הראשון של החדש השנים עשר.

ח. עקר אמירת הקדיש בתפלה הוא ביום השנה לפטירה.

ט. בשנה מעברת נפסיק לומר קדיש בשבוע הראשון של חדש שנים עשר.

י. מי שחל יום השנה של פטירת אביו או אמו באמצע השבוע, יתחיל לומר קדיש מערבית של ליל שבת הקודם ליום הפטירה, ויאמר אותו עד יום הפטירה, ועד בכלל.

יא. אם חל יום פקדת השנה בשבת, נתחיל לומר קדיש החל מתפלת ערבית של ליל שבת הקודם ליום השנה, ויאמר קדיש כל השבוע עד סוף השבת השניה.

יב. לאחר שנים עשר חדש פטור מלומר קדיש, אפלו אם חל בשנה מעברת. ואם רוצה, רשאי לומר קדיש גם אחר כך.

יג. אם חל יום פקדת השנה ביום שבת, נכון יותר לומר את ההפטרה באותו יום, ולא בשבת הקודמת. ואם יש לו יכלת יאמר את ההפטרה בשתי השבטות.

יד. עקר נחת הרוח שאדם עושה להוריו לאחר פטירתם הוא בלמוד התורה, ומבלי קביעת עתים לתורה מדי יום, תועלת הקדיש מועטת, ולכן על האבלים להתחזק בלמוד תורה. ולהשתתף בשעורי תורה מידי יום ביומו.

טו. המבקש להנציח שם הוריו או קרוביו ולעשות מצוה גדולה לעלוי נשמתם, ראוי לתרם להוצאת ספר בהלכה שנתחבר על ידי תלמיד חכם שהגיע להוראה, לזכות את הרבים, והוא עדיף מקניית ספר תורה על מנת להניחו בבית כנסת, ויהיה זה לעלוי נשמת הוריו.

יז. כל החיבים לומר את הקדיש, אומרים אותו ביחד, כדי שלא לביש את מי שאינו יודע. אבל יש להקפיד שלא יהיה אחד אומר את הקדיש במהרה, וחברו אומר אותו לאט, אלא ישתדלו שכלם יאמרו הקדיש יחד ככל האפשר.

יח. כאשר יש כמה שאומרים קדיש ביחד, ואחד מהם אומר את הקדיש בלחש, לכתחלה אין לעשות כן, אלא צריך שכל אחד מהם יאמר את הקדיש בקול רם.

יט. אין לומר קדיש בבית הקברות אם אין שם עשרה גדולים.

כ. מי שנפטר והניח אחריו רק בנות, אינו רשאי לומר קדיש, גם בביתם כאשר נאספים ללמוד עשרה אנשים, אלא ישכרו אחר שיאמר את הקדיש.

כא. מי שמת ואין לו בנים אף יש לו חתן, טוב שהחתן יאמר אחריו קדיש בכל שנים עשר חדש. וכן אם יש לו נכדים, נכון שהם יאמרו אחריו קדיש, שהרי בני בנים הרי הם כבנים.

כב. אשה שנפטר בה בלי להשאיר אחריה בן שיאמר קדיש לעלוי נשמתה, וגדלה בבית שקה בן מאמץ, לתורה ויראת שמים, יאמר קדיש לעלוי נשמתה ויועיל לה כאלו בנה אב קדיש, אך אינו חיב בקריעה ולא באבלות עליה.

כג. גר צדק שאביו הגוי מת, נכון שיאמר עליו קדיש לעלוי נשמתו והשכבה, ויאמר את השכבה בדרך הבליעה ולא באפן מיוחד.

כד. מי שאינו יודע את יום פטירת אביו או אמו, יבחר לו יום אחד בשנה לעשות בו בכל שנה למוד ותפלות. ואם יודע את החדש אך אינו יודע את היום, יקבע את היום הראשון של החדש.

כה. בעת אמירת הקדיש נכון להשוות את הרגלים כמו בתפלה, שיהיה נראה כאלו אינו אלא אחת.

כו. האחים הרוצים לומר קדיש על אחיהם שנפטר, אם אביהם אינו מקפיד בזה, יכולים לומר קדיש. ואמנם אם האב מקפיד שיהיו לא יאמרו קדיש בחייו, יש להם להמנע מלומר קדיש על אחיהם.

כז. כיום נהגו להודיע על פטירת ההורים לבנים הזכרים כדי שיאמרו קדיש. וכן לשאר הקרובים, כדי שיבואו להלוויה וינהגו דיני אבלות. וכן מתיר להדפיס מודעות אבל בכדי להודיע לצבור את זמן ההלוויה של הנפטר, ואין לחוש בזה משום מוציא דבה הוא קסיל.

כח. מתיר להודיע לבנים כשאביהם עודנו בחיים והוא נמצא על ערש דוי, שיבואו אליו קדם פטירתו.

כט. בסיום הקדיש נכון לפסע שלש פסיעות בכל קדיש שאומרים בו, עושה שלום במרומיו, ואין חלוק בזה בין שליח צבור לשאר כל אדם שאומר קדיש.

דיני שמועה

שמועה קרובה ורחוקה

א. מי ששמע שמועה רחוקה על אב ואם, דהינו ששמע על פטירתם רק לאחר שעברו שלשים יום, אסור בתספורת כל שלשים יום.

ב. השומע שמועה רחוקה לאחר שלשים יום, צריך לשבת באבלות שעה אחת, אולם לאו דוקא שעה אחת, אלא די בזמן מועט, כגון רבע שעה, או אפלו כמה רגעים לנהוג במעשה אבלות.

ג. השומע שמועה רחוקה, דהינו אחר שלשים יום, על אביו או אמו, ופגע בו הרגל בתוך שלשים יום לאבלו, מתר לו להסתפר בערב יום טוב לכבוד החג, ואף אם פגע הרגל מיד לאחר שמועה רחוקה, ונהג שעה אחת, הרי הוא כאלו פגע בו הרגל תוך שלשים.

ד. מי ששמע שמועה ביום שלשים לקבורה, שהוא יום שלושים ואחד למיתה, נחשב כשמועה רחוקה, ולא כשמועה קרובה, שלענין שמועה רחוקה אנו מונים מיום המיתה ולא מיום הקבורה.

ה. השומע שמועה קרובה בזמן בין השמשות, נחשב כיום הראשון לימי האבל, ואף על פי שעדין לא ישב שבעה, ולא חלץ את מנעליו, אפלו כך נחשב לו אותו יום, כיום אחד משבעת ימי אבלות.

ו. השומע שמועה שמת לו מת מאלו שצריך להתאבל עליהם, ביום השלשים למיתה, לאחר שהתפלל ערבית צריך לשבת שבעה כדן השומע שמועה קרובה בתוך שלשים יום, ולא שעה אחת כדן השומע שמועה רחוקה, אף על פי שלגבי כפר עברו שלשים יום.

ז. מי שבאה לו שמועה שמת קרובו, והדבר בספק אם היא שמועה רחוקה או קרובה, אין צריך להתאבל שבעה ושלשים, אלא די לו לשבת שעה אחת באבל, כדן שמועה רחוקה.

ח. השומע שמועה, וספק אם היא שמועה קרובה או שמועה רחוקה, דהינו לאחר שלשים יום, יש להקל שלא לקרע, שהרי הקריעה היא מדרבנן.

ט. מי שבאה לו שמועה ספק רחוקה ספק קרובה וישב שעה אחת, ואחר כמה זמנים נודע לו שאז היתה שמועה קרובה בתוך שלושים, וכעת עברו שלושים יום, אין צריך לחזור ולהתאבל יותר.

י. מי שמת לו מת בארצות הברית ובאה לו השמועה כאן בארץ ישראל בלילה שאחר שלשים, אבל בארצות הברית הוא עדין יום שלשים, הכל לפי מקומו ושעתו, ומכיון שכאן בארץ ישראל עברו שלשים יום הרי זה כדין שמועה רחוקה.

יא. אם הנפטר מת כאן בארץ ישראל, וקרובו שמע על כך בארצות הברית, ושם עדין הוא יום שלשים, וכאן ליל שלשים ואחד, נחשב כשמועה קרובה.

יב. מי שהודיעו לו שמת קרובו שחב לשבת עליו שבועה, והאסון ארע כמה זמנים לפני כן, אינו מונה שבועה ושלשים אלא מיום שנודע לו, שיום שמועה קרובה כיום קבורה, ומכל מקום הלמוד שנוהגים לעשותו בליל השלשים, אם ידוע יום המיתה יעשו ביום המיתה.

יג. מי ששמע שמועה קרובה, דהינו ששמע על פטירת קרובו בתוך שלושים יום לפטירתו, שדינו כיום קבורה, אין לו להניח תפלין ביום שמועה קרובה, ולמחרת לא יניח תפלין רק לאחר הניח החמה.

יד. מי שמת ביום ראשון ונקבר ביום שני ובאה שמועה לקרוביו, יש לקחת אחר יום המיתה והיא בכלל שמועה רחוקה.

טו. מי שבא לביתו לאחר כמה זמנים שנעדר מהבית, ומצא את בני ביתו יושבים שבועה, והם כבר ביום האחרון של האבלות, מונה עמהם, ויוצא מגזרת שבועה עמהם. ומיד לאחר שעמדו מנחמים, מניח תפלין בברכה, אף שהוא יום ראשון אצלו. ויש אומרים שבכל זאת יניח את התפלין בלא ברכה.

דיני כהנים

דיני כהנים

א. אסור לכהן להכניס לבית הקברות, וכאשר הכהן משתתף בהלוויה של אחד מדידיו יזהר שלא יתקרב קרוב לארבע אמות של הנפטר. וגם לא יהיה תחת אילן או תקרה ביחד עם הנפטר.

ב. מצוה על הכהן להטמא לשבעת קרוביו שנפטרו, שהם אביו ואמו, אחיו ואחותו, בנו ובתו, ואשתו. ולכן מתר לו להשתתף בהלוויה ולשאת את המטה.

ג. אין לכהן להטמא לקרוביו אם נטמא גם למתים אחרים, ולכן אסור לו לעבר דרך קברים אחרים בעת הלוויה, שטמאה דחויה אצל כהנים, ולא התרה לגמרי.

ד. כהנים שנקברו בתוך בית הקברות, ולא עשו להם קברים בפני עצמם, אין בקד פלוג, ואין צריך להעביר אותם לקבר סמוך לגדר.

ה. אין לכהנים להטמא לקרוביהם אלא אם נפטר כאשר הם שלמים, אבל אם בעת הפטירה נחסר להם איבר, אין להם להטמא לקרוביהם.

ו. אשה שעשתה נתיח והוציאו ממנה את הרחם, לאחר פטירתה מתר לכהן הכהנים להטמא לאמם.

ז. רפכת הנוסעת מעיר לעיר, ובדרך נסיעתה עוברת על בית קברות, יש להקל לכהן לנסע ברפכת לדרך פרנסתו.

ח. אף על פי שיש להזהיר את הכהנים שלא יטמאו לקרובם שאבד עצמו לדעת, מפל מקום אין לגזר בזה שגם לא יתאבלו עליו מחשש שילכו להטמא לו. ולכן באפן שמתאבלים על המאבד עצמו לדעת, גם הכהנים יתאבלו עליו.

ט. אסור לכהנים לבקר אצל קברות צדיקים, במערת המכפלה או בקבר רחל, ומצוה להוכיח לכהנים החרדים לדבר ה' באמירה נעימה לבל יכניסו עצמם בספק אסור טמאה דאורייתא, ולחלל קדשת כהנתם, ואין לכהנים להטמא לתלמידי חכמים גדולים בזמן הזה אף בקבורתם.

י. מתר לכהן להטמא באהל של מת גוי, אבל לא במגע ובמשא, ומכל מקום נכון להזהר גם באהל של גוי.

יא. כהן הרוצה ללמד בבית ספר רפואי, והדבר פרוץ בטמאת מת על ידי נתוחים וכל פיוצא בזה, אסור לו ללמד באותו בית ספר רפואי, בהיות וכהן אסור לו להטמא למת, ואסור לו אף להכנס בחדר שיש שם מת, וגם אם המת גוי אסור לו לנגע בו.

יב. כהן העובד בבית חולים כאח, שאסור לו להטמא למתים, אם עושה כן על פי צווי הרופאים, אסור לו לשאת את כפיו, ולכתחלה לא יעלה לספר תורה לעלית כהן, אם לא יחזר בתשובה ויקבל עליו לבל ישוב לעשות זאת שנית. אלא שבספר תורה אין חשש ברכה לבטלה.

יג. אשת כהן מעבדת, מתרת להכנס לכתחלה באהל המת.